

6. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687). - К., Львів, 2004. -1086 с.
7. Пункты нежинского греческого купеческого братства // Сборник императорского русского исторического общества. - Т. 144. - С. 45-46.
8. Інститут рукопису НБУВ. - Ф. 8. - Спр. 3557. - Арк. 15.
9. Інститут рукопису НБУВ. - Ф. 1. - Спр. 60349. - Арк. 224.
10. Морозов О. Гетьманські універсали з архіву Ніжинської полкової канцелярії та міського магістрату // Київська старовина. - 1995, № 2. - С. 11-17.
11. Держархів Чернігівської області. - Ф. 101, оп. 1. - Спр. 4225.
12. Эйнгорн В. К истории иноземцев в Старой Малороссии. - М.,1905. - 53 с.

Людмила Гуцало (Житомир, Україна)

ГРЕЦЬКЕ НАСЕЛЕННЯ УСРР У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ (1920-1930 рр.)

У 1920-і роки радянське керівництво в контексті політики коренізації стало залучати національні меншини до активної діяльності в побудові соціалізму, прагнуло закріпити в їхній свідомості довіру до радянської влади. Не виключенням було й грецьке населення республіки.

Відмітимо, що на початку 20-х років ХХ ст. традиційними місцями розселення греків в Україні були південні райони, а саме - Донецька губернія.

Одним із основних завдань ЦКНМ при ВУЦВК було виділення грецьких національних сільрад та районів. Цьому передувало обстеження населених пунктів, у яких проживала грецька людність. Вже у вересні - жовтні 1925 року комісія ВУЦВК провела обстеження у Маріупольській та Сталінській округах, де проживала основна маса грецького населення, - понад 100 тисяч.

Греки переважно проживали в селах, досить великими поселеннями (іноді до 7 - 8 тис. жителів), займалися хліборобством і скотарством. Лише близько 4 тис. їх жили в місті Маріуполі, де поряд з сільським господарством (хліборобством і садівництвом) значний відсоток займався перевізним промислом.

Зауважимо, що у звіті комісії ВУЦВК акцентовано увагу на гострих земельних конфліктах у Стельському, Андріївському та Великоянисольському районах, які виникали між греками та українцями. Так, загострився земельний конфлікт 1925 року між українським селом Успенівкою та грецьким Улакли. Земельно-судова комісія ухвалила

рішення на користь українського села, тому надалі грецьке сільське населення остерігалось звертатися до місцевої влади у справах землевпорядкування, боячись втратити надмір земельних ділянок.

При дослідженні мовної проблеми було виявлено, що так, як і в селах Маріупольської округи, частина населення розмовляє турецько - татарською мовою, інша-грецькою. Причому турецько-татарською мовою розмовляє близько 2/3, а грецькою — 1/3 грецького населення Сталінської округи. Незважаючи на часткову русифікацію певної частини сільського населення, яке проживає поблизу міста, рідна мова збереглася навіть у тих, хто володіє вільно російською.

У цілому підсумки обстеження виявили підтримку ідеї виокремлення національних адміністративно-територіальних одиниць серед значної частини греків. Хоча розуміння цілей запровадження автономізації у радянського уряду і грецького населення було різним. Греки з недовірою сприймали ідею проведення еллінізації, бо бачили свою велику зрусифікованість. А у створенні національних грецьких одиниць вбачали знаряддя захисту своїх корпоративних інтересів. Український уряд завдання автономізації як серед греків, так і серед інших етнічних груп, розглядав насамперед як засіб залучення їх до будівництва комуністичного майбуття.

Першочерговими заходами національної політики стали перетворення у політичній системі України, зокрема виділення національних адміністративно-територіальних одиниць. Завдяки чому можна було залучати місцеві кадри до поширення комуністичної ідеології у грецьких національних сільрадах та районах, врахувати національні фактори при комплектуванні партійного та державного апаратів, інтенсивніше поповнювати лави комуністичної партії за рахунок місцевих кадрів.

Зрештою, 14 листопада 1925 року на засіданні ЦКНМ було поставлено завдання щодо проведення районування у місцях компактного проживання грецького населення.

Згідно з матеріалами перепису населення 1926 року, в Україні кількість греків становила 104666 (0,36 % всього населення республіки). З них 89,7 % жили в сільській місцевості України [1]. Найкомпактніші поселення греків були розташовані у Степовому та Гірничому районах, зокрема у Сталінській окрузі (33,5 тис.), Маріупольській (64,2 тис.) та Одеській (3,5 тис.) округах.

Компактність грецької людності полегшувала виділення національних одиниць. На 1 вересня 1925 року було затверджено грецьких - 26 сільрад, на 1927 рік -30 [2].

У1926 році на засіданні ЦКНМ розглядалося питання щодо виділення грецьких національних районів. Складність у вирішенні питання полягала в тому, що грецьке населення після адміністративних змін 1923 року було розподілене між Маріупольською (19 грецьких сільрад) та Сталінською (11 грецьких сільрад) округами. Проблема районування торкнулась інтересів

обох округ. Протягом 1926 року Маріупольський окружний виконком розробляв проект виділення грецьких національних районів. Згідно проекту планувалося вилучити із Сталінської округи Велико-Янисольської, Стильської грецької сільрад Андріївського району, а також Павлівського українського району (з населенням 42 434 осіб) [3]. Але цей проект з економічних та адміністративних міркувань був відхилений (Сталінський окружний виконком не мав наміру віддавати південно-східну частину своєї території).

У 1928 році було утворено три грецькі райони - Сартанський, Мангуський та Велико-Янисольський. Два перші грецькі національні райони - Мангуський та Сартанський з'явилися завдяки постанові Президії ВУЦВК «Про створення національних грецьких районів на терені Маріупольської округи» від 30 травня 1928 року. Трохи пізніше в Сталінській округі було організовано третій грецький район – Велико-Янисольський. 9 жовтня 1928 р. ВУЦВК затвердила постанову «Про районування грецької національності на території Сталінської округи». До складу Велико-Янисольського грецького району було віднесено Велико-Янисольський район в своїх старих межах з кількістю 7 сільських рад та приєднано від розформованого Андріївського району 4 сільради [4]. Зазначимо, що у Мангуському грецькому районі питома вага грецького населення становила 77,2 %, у Сартанському - 58,9%, Велико-Янисольському - 58,6% [5]. Оформлення грецьких національних районів було прискорено у зв'язку із відзначенням у 1928 році 150-річчя виселення греків із Криму. Їх створення мало зайняти почесне місце в ідеологічній кампанії, що розгорнулася при цьому.

У 1930 році Маріупольський окружний виконком планував у межах Старо-Каранського та Жовтневого районів виділити ще один грецький національний район, але «зверху» не зацікавились цим проектом, оскільки країна переходила до проведення суцільної колективізації.

Саме через примусову колективізацію на початку 1930 років загострилася ситуація у грецьких районах. Чимало селян, небажаючих вступати до колгоспів, залишали села й переселялися у міста. Наступ на «куркулів» торкнувся передусім грецьких середняків та осіб, які займалися торгівельною діяльністю. Лише в 1931 р. було розкуркулено і виселено не менше 1/10 грецького населення. Протягом 1930-1931 років приблизно така ж кількість господарств була розпродана за невиконання планів хлібозаготівель. Унаслідок цього втрати трудових ресурсів лише в грецьких селах склали від 10 до 20 % їх населення [6].

Весняно-літні 1931 року м'ясозаготівлі змусили колгоспників голодувати, оскільки фактично позбавили їх досить необхідного продукту. Тому в травні на засіданні членів правління сільськогосподарської артлі у С. Чермалик було прийнято рішення про відпуск продовольства для 800 осіб, що склали 85% складу артлі. Решта ж мешканців цього села мала продукти ще на 3-4 дні [7]. На осінь 1932 року грецькі колгоспи вже були неспроможні виконати план хлібозаготівлі.

Окрім того, у цей період мали місце міжетнічні конфлікти, спричинені системою партійних висуванців, здебільшого іншої національності. Грецьке представництво в районних та сільських органах влади скоротилося у середньому до 32-42 %. Така політика центру об'єктивно сприймалася на місцях як антигрецька, що загостило міжнаціональні та соціальні відносини у Приазов'ї.

У 1932 році Сартанський та Мангуський грецькі райони було розформовано і приєднано до Маріупольської міськради в зв'язку з утворенням в УСРР Донецької області. Парадоксально, але поряд з ліквідацією національних районів йшло обговорення питань про створення нових. Свідченням цього є Протокол наради ЦК національних меншин при ВУЦВК про організацію нового грецького району (від 27 грудня 1930 року). Спочатку планувалося створити змішаний греко-український район, але наголос було зроблено на створення грецького району. На початку листопада 1934 року з метою посилення керівництва сільрадами національних меншостей і наближення районних центрів до сільрад і колгоспів, було розукрупнено Старо-Каранський район Донецької області. У зв'язку з цим утворилося два райони - Старо-Каранський грецький національний район, з центром у селі Стара-Карань і Остгеймський - з центром у селі Остгейм [8].

У другій половині 1930 років розпочалися масові репресії грецького населення в Україні. Представників національних меншин безпідставно звинувачували у «шкідництві», «шпигунстві», «контрреволюційній діяльності». Державному політичному управлінню вдалося викривати навіть неіснуючу «Контрреволюційну грецьку повстанську й шпигунську організацію».

За наказом наркома внутрішніх справ СРСР М.Єжова за № 233 передбачалося проведення спеціальних заходів з «розгрому шпигунсько-диверсійних контингентів», які начебто склалися з греків, латишів та представників інших національностей. Активізація хвилі репресій за національною приналежністю проти греків, які проводились органами НКВС з грудня 1937 року, коли було підписано директиву № 50215. У документі обґрунтовувалась необхідність застосування каральних заходів проти представників грецької національності. Місцеві органи НКВС отримали від наркома внутрішніх справ УСРР і. Леплевського ліміт на арешт 5000 греків [9].

У 1937 - 1938 рр. внаслідок арештів у Донецьку, Маріуполі, Києві, Дніпропетровську, Харкові було ув'язнено відомих грецьких діячів, зокрема С. Ялі. Водночас упроваджувалися заходи з фабрикації загальносоюзної справи «націоналістичної організації греків СРСР», яка начебто прагнула створити в грецьких районах «буржуазно-фашистську державу».

У січні — березні 1938 року «особливою трійкою» (за підписами М. Єжова та О. Вишинського) як іноземним шпигунам було винесено смертні вироки 3125 грекам та 109 було відправлено до ГУТАБу терміном на 5 - 10 років. Деяко пізніше, у вересні 1938 року, «трійка» (секретар

обкому О. Щербаков (іноді - секретар ОК П. Любавін), начальник УНКВС області Чистяков, прокурор Р. Руденко) на Сталінщині ухвалили смертну кару для 345 греків, а 49 відправили до сталінських таборів [10]. В Україні тільки протягом 1937-1938 років у справах грецьких «контрреволюційних» організацій було репресовано 5474 особи [11].

Очевидно, створення національних адміністративно-територіальних одиниць не розв'язувало більшості проблем соціально-економічного розвитку греків Приазов'я, оскільки цей процес був підпорядкований політичній доцільності й мав на меті залучити грецьке населення до радянського будівництва.

Джерела та література:

1. Короткі підсумки перепису населення України 17 грудня 1926 р. Національний і віковий склад, рідна мова та письменність населення. - Харків, 1928.-С. 12.
2. Гуцало Л. В. Національно-територіальне районування в УСРР (20-30-ті роки ХХ ст.): Монографія / Л. В. Гуцало. - Житомир: Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2009. - С.
3. Наседкіна Л. Д. Грецькі національні сільради та райони в Україні (друга половина 20-х - 30-ті роки) / Л. Д. Наседкіна // УІДЖ. - 1992. - № 6. - С. 66.
4. Гуцало Л. Національно-адміністративне районування на Півдні України (20 - 30-ті роки ХХ століття / Л. Гуцало // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Науково-практичний збірник. - 2007. - № 5. - С. 111.
5. Ялі С. Греки в УСРР / С. Ялі. - Харків. - 1931. - С. 72.
6. Якубова Л. Суцільна колективізація в селах етнічних меншин. 1930-1935 рр. / Л. Якубова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. - 2004. - Вил. 11. - С. 400.
7. Голобородько И. Национальность: Грек. Виновен! / Ирина Голобородько: Историко-просветительское, правозащитное и благотворительное общество «Одесский мемориал». - Одесса: Студия «Негоциант», 2005. - С. 156.
8. Збірник узаконень і розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. -1934. - № 3. - С. 9.
9. Шитюк М. Каральні заходи проти представників національних меншин у південних областях України в 20-30-х роках ХХ ст. / М. Шитюк, В. Шкварець // Геноцид українського народу: історична пам'ять та політико-правова оцінка: Міжнар. наук.-теорет. конф., Київ, 25 листопада 2000 р.: Матеріали / Редкой.: В.А. Смолій та ін.,— К.; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 2003. -С. 154.
10. Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти / М. Дмитрієнко, В. Литвин, В.Томазов, Л. Яковлева, О. Ясь. - К.: Либідь, 2000. - С. 95.

11. Гуцало Л.В. Репресивна політика радянської влади щодо «ворожих націй» наприкінці 30-х рр. XX ст. / Л.В. Гуцало // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. - Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. -Т. 8. - С. 25.